

50. vuosikerta
Kasvatusopillisen aikakauskirjan 156. vuosikerta
Kasvatus ja koulun 105. vuosikerta

4/2019

Kasvatus

Pääkirjoitus

Janne Varjo 265 Oppia läntisten maiden tietäjiltä

Artikkeleita

- Antti Maunu 269 Opiskelijalähtöinen ja ohjaava.
Hyvä ammatillinen opettaja
opiskelijoiden näkökulmasta
- Eveliina Manninen & Mirja Tarnanen 284 Yläkouluikäisten diskursseja
turvapaikanhakijoista ja moninaistuvasta
kouluyhteisöstä
- Kaisu Rättyä & Tero Juuti 297 Lokikirja oppimisen
arviointimenetelmänä
- Antti Rajala, Helena Kontiola, 314 Lohdutustilanteet ja myötätuntokulttuuri
Jaakko Hilppö & Lasse Lipponen alle kolmivuotiaiden päiväkotiryhmässä
- Jukka-Pekka Puro & Kaisa Louramo 327 "Itse itseäni videoiden" – Digitaalisten
viestintätaitojen opettaminen itsensä
videoinnin ja vertaispalautteiden avulla
- Anne Virtanen, Mikko Niilo-Rämä, 342 Pitkittäistutkimus luokanopettaja-
Johanna Pöysä-Tarhonen & Päivi Häkkinen opiskelijoiden suhtautumisesta yhdessä
työskentelyyn

Lyhyempiä kirjoituksia

- Marja-Leena Juntunen & Eeva Anttila 356 Taidekasvatus: peruskoulun sokea piste
- Elina Lahelma 364 Koulutus ja sukupuoli -tutkimuksen
vuosikymmenet Suomessa: Valtiofeminis-
mistä intersektionaaliseen analyysiin

- Susanna Hannus 371 Vuorten lapset: Luovasti lasten kanssa
Meksikon vuoden 2017 maanjärjestyksen
jälkeen

Kolumni

- Risto Rinne 380 Brutaalin alasajon jälkeen koulutuksen,
tutkimuksen ja sivistyksen uuteen
tulemiseen

Puheenvuoroja

- Satu Piispa-Hakala & Sari Havu-Nuutinen 383 Oppimisen maisemat muuntuvat ja digi
ottaa tilaa – entäpä sitten?
- Siri Törölä 387 Valtavirtaistumaton sukupuolisensitiivisen
kasvatuksen opetus varhaiskasvatuksen
ammattilaisia kouluttavissa
koulutusohjelmissa
- Anssi Roiha & Jerker Polso 391 Miksi ja miten opetusta pitäisi eriyttää?
– Viiden O:n malli
- Minna-Mari Marjoniemi, Kanerva 396 Inkluisio ei toteudu vastakkainasettelussa
Rikanniemi, Veera Tervo & Juho Honkasilta

Ajankohtaista • Tapahtumia

- Arto Jauhiainen, Mervi Lahtomaa, 402 Kasvatuksen tulevaisuutta tutkaillaan
Nina Haltia & Ulpukka Isopahkala-Bouret Turussa maaliskuussa 2020

Kirja-arvioiteja

- Heikki Silvennoinen 404 Sivistyksen muuttuvat merkitykset
ja funktiot
- Arto Jauhiainen 410 Filosofinen johdatus
korkeimpaan opetukseen
- Lauri Kempainen 414 Suomen kasvatustieteelliseltä
seuralta painava juhlakirja

English Summaries

419

Kirjoittajat

421

Oppia läntisten maiden tietäjiltä

Opetus- ja kulttuuriministeriö, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö sekä työ- ja elinkeinoministeriö ovat tilanneet arvioinnin nuorten palveluista, erityisesti koulutukseen ja työelämään siirtymiseen sekä erilaisiin tukitoimiin liittyvistä. Toukokuussa 2019 Investing in youth: Finland -nimellä julkaistu raportti on osa Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön (OECD) Action Plan for Youth-toimintapolitiikkaohjelmaa. Raportissa esitetään yksityiskohtainen arvio suomalaisesta koulutuksesta, työllisyydestä ja sosiaalipolitiikasta kansainvälisestä näkökulmasta, lopuksi annetaan suosituksia koulutuksesta työelämään siirtymisen parantamiseksi. Tätä kirjoitettaessa vastaavia raportteja löytyy yhdeksästä muusta maasta, ja lisää on ilmiselvästi tulossa.

OECD:n raportin ilmestymisessä ei ole sinällään mitään uutta ja ihmeellistä, ensimmäinen maakohtainen raportti Suomen koulutusjärjestelmästä ilmestyi jo 1982. Sen jälkeen esimerkiksi PISA- ja PIAAC-vertailututkimukset ovat valtavirtaistuneet ja muuttuneet kansallisen koulutuspolitiikan ohjauksivälineiksi, legitimaation lähteiksi ja kiistakapuloiksi. Niihin verrattuna Investing in youth -raportti on herättänyt huomattavan vähän julkista keskustelua sekä saanut osakseen vain niukasti huomiota joukkotiedotusvälineissä. Tämä pisti silmäni; päätin ottaa raportin kesälukemiseksi.

En ole yleensä jaksanut lukea vastaavanlaisia raportteja politiikkasuosituksineen ilman suoraa tutkimuksellista mielenkiintoa ja tiedontarvetta. Ne ovat mielestäni tyypillisesti puisevia, liian ylimalkaisia tai liian teknisiä, lopputuloksiltaan usein ennalta-arvattavia. Viehätyin kuitenkin nopeasti Investing in youth -raportin hallitun laaja-alaisesta ja asioita sujuvasti yhdistelevästä esitystavasta.

Lukiessani raporttia mieleeni palautui Sanna Niukon OECD:n roolia Suomen koulutuspolitiikassa käsitelleen väitöskirjan kansi, jossa nainen tarkastelee omaa kuvaansa läikehtivässä vedenpinnassa. Kansikuva symboloi luonnollisesti asetelmaa, jossa kansallisvaltiot peilaavat omia koulutuspoliittisia ratkaisujaan suhteessa ylikansallisten toimijoiden tuottamaan arviointitietoon. Aloin pohtia kesämökin laiturin nokassa, miltä suomalaisen koulutus-, sosiaali- ja työvoimapolitiikan järjestelmät näyttäisivät, kun lukisi raporttia huolellisesti ja läheltä. Kesällä on aikaa ja tilaa myös tällaisille harrastuksille...

Raportin lähtökohtana on, että nuorten menestyksenkäs osallistuminen koulutukseen ja työmarkkinoille on erinomaisen tärkeää. Syyt ovat yhtäältä yksilöllisiä: osallistuminen esimerkiksi tukee heidän hyvinvointiaan ja taloudellisia mahdollisuuksiaan tulevaisuudessa. Toisaalta osallistuminen on yhteiskunnallinen kysymys: se vahvistaa esimerkiksi sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja yleistynyttä luottamusta sekä luo talouskasvua. Nuorten osallistumisen tukeminen ei voi olla minkään yksittäisen sosiaalisen järjestelmän tai hallinnonalan vastuulla, joten tarvitaan järjestelyjä, jotka yhdistävät esimerkiksi koulutus- ja tukijärjestelmiä sekä työmarkkinajärjestelyjä toisiinsa.

Suomalainen peruskoulu esitetään raportissa laaja-alaisena ja kokonaisvaltaisena järjestelmänä, joka pitää sisällään paljon muutakin kuin oppimista ja opettamista – siinä sen vahvuus ja hienous. Hyvien oppimistulosten lisäksi suomalaisten koulujen toisen erityispiirteen muodostavat järjestelmät, joiden avulla havaitaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa oppilaiden erityisen tuen tarpeet ja puututaan niihin. Erilaiset moniammatillisen oppilashuollon, kolmiportaisen erityisen tuen sekä tuntijakoon ja opetussuunnitelman perusteisiin institutionalisoituneen opinto-ohjauksen käytännöt merkitsevät, että Suomella on yksi OECD-maiden eniten (oppivelvollisuusikäisiä) nuoria tukevista järjestelmistä, kuten raportti toteaa. Jäin tässä kohtaa pohtimaan, miten suurelta osin suomalaisessa peruskoulupolitiikassa on itse asiassa kyse sosiaalipolitiikasta. Tämä rajapinta on alue, joka ansaitsisi mielestäni aikaisempaa enemmän tutkimuksellista huomiota sekä uudenlaista ”koulutussosiaalipoliittista” ajattelua.

Osasin odottaa, että peruskouluun verrattuna toisen asteen koulutus ei näytä yhtä hohtokaalta. Yli 95 prosenttia peruskoulun päättävistä nuorista siirtyy toisen asteen koulutukseen: heistä noin 55 prosenttia yleissivistävään ja 45 prosenttia ammatilliseen koulutukseen. Vaikka toisen asteen koulutuksesta valmistuneiden osuus Suomessa on yleisesti ottaen kohtuullisen suuri moneen muuhun OECD-maahan verrattuna, neljäsosa opiskelijoista ei valmistu toisen asteen koulutuksesta kahden vuoden kuluessa odotetusta valmistumisajankohdasta. Tämä koskee erityisesti ammatillisia opintoja. Vuoden 2018 ammatillisen koulutuksen uudistuksen tavoitteena oli korostaa läpäisyastetta sekä työllistymistä rahoituskriteereinä – ja näin kannustaa koulutuksen järjestäjiä tukemaan opiskelijoita entistä enemmän koko opintojen ajan.

Hieman hätkähdin suorasukaisuutta, jolla raportissa todetaan, että hyvistä tavoitteista huolimatta uudistus ei tule täyttämään kaikkia sille asetettuja tavoitteita. Uusi rahoitusmalli ei kannusta koulutuksen järjestäjiä ottamaan opiskelijoiksi heikosti suoriutuvia opiskelijoita, koska heidän todennäköisyytensä valmistua koulutusohjelmastaan on muita pienempi. OECD:n neuvosta Suomen onkin seurattava tarkasti uuden rahoitusmallin vaikutusta nimenomaan erityisen tuen tarpeessa olevien opiskelijoiden opintomahdollisuuksiin toisella asteella.

Raportti antaa suuren painoarvon NEET-nuoria (Not in Education, Employment or Training) koskeville toimintapolitiikoille. Suomessa NEET-asemaan vaikuttaa selvästi eniten matala koulutustaso. Toisen asteen koulutuksen kesken jättäneet nuoret muodostavat melkein puolet kaikista NEET-nuorista; heistä tulee kolme kertaa todennäköisemmin NEET-nuoria kuin korkeakoulutetuista. Sekään ei yllättänyt, että huolimatta naisten ja miesten yhtä suuresta todennäköisyydestä päätyä NEET-nuoreksi Suomessa syyt tähän ovat selkeästi sukupuolittuneita: NEET-naiset ilmoittavat perheen hoidon passiivisuuden ensisijaiseksi syyksi (50 %), kun taas NEET-miesten ensisijaiset syyt löytyvät sairaudesta ja työkyvyttömyydestä (37 %).

Sitä vastoin yllätyin siitä, että NEET-nuorten tilanne Suomessa on huonompi kuin monessa muussa OECD-maassa. He ovat todennäköisemmin masentuneita sekä käyttävät enemmän erikoissairaanhoidon mielenterveyspalveluita ja psykiatrisia lääkkeitä kuin muut nuoret. Ikävä kyllä tämä lisääntyy tyypillisesti NEET-kauden pitkittyessä. Myös koulutussosiologien kuvaama ”sinnikäs eriarvoisuus” on tosiasia 2010-luvun Suomessa: vanhempien matalan yhteiskuntaluokan aseman periytyminen on erityisen tunnusomaista pitkäaikaisille NEET-nuorille. Yksilöllisten syiden lisäksi raportti muistuttaa ”alhaisen osaamistason nuorten” kohtaamasta rakenteellisesta ongelmasta suomalaisilla työmarkkinoilla, joilla nimenomaan korkean osaamistason työntekijöille on kysyntää.

Mitä läntisten maiden tietäjät tarjoavat ratkaisuksi näihin ongelmiin? Ehdottavatko valinnanvapauden ja kilpailun lisäämistä? Kohensin ryhtiäni laiturin nokassa. Raportin mukaan Suomen olisi nostettava oppivelvollisuusikä 18 vuoteen. Oppivelvollisuuslainsäädäntö esitetään poliittisena keinona, jolla voidaan lisätä erityisesti syrjäytymisuhan alaisten nuorten osallistumista

koulutukseen osallistumista. Myös maksuton toisen asteen koulutus nähdään erityisesti vähävaraisten väestöryhmien koulutautumisen kannustimena. Olin yllättynyt; en olisi uskonut näkeväni näitä keinoja OECD:n politiikkasuosituksissa.

On yleisesti tiedossa, että oppivelvollisuuden nostaminen 18 vuoteen oli eräs keskeisimmistä koulutuspoliittisista kysymyksistä kevään hallitusneuvotteluissa. Pääministeri Antti Rinteen (sd.) hallitusohjelman ”Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta” mukaisesti:

Korotetaan oppivelvollisuuskäytännön ikää 18 ikävuoteen. Rakennetaan oppivelvollisuuden sisään erilaisia opinto- ja tukimuotoja, jotka voidaan sisällyttää toisen asteen tutkintoihin, esimerkiksi kymppiluokat, kansanopistot, työpajatoiminta, kuntoutus, valmentavat koulutukset. Oppivelvollisuuden laajentaminen edellyttää toisen asteen koulutuksen maksuttomuutta.

Jäin pohtimaan ajallista yhtenevyyttä. OECD julkaisi raporttinsa toukokuun seitsemäntenä päivänä, ja Rinteen hallituksen ohjelma annettiin tiedonantona eduskunnalle kesäkuun kuudes päivä. Raportti on siis ainakin potentiaalisesti ollut käytössä Säätytalon saleissa ja kabineteissa, hallitusneuvottelujen tausta-aineistona. Ja miksipä ei olisi ollut, OECD:n analyyseihin on perinteisesti suhtauduttu Suomessa hyvin hartaasti ja vastaanottavaisesti, kuten Risto Rinne, Johanna Kallo ja Sanna Hokka ”Liian innokas mukautumaan?” -artikkelissaan aikoinaan kuvasivat. Kokonaan toinen kysymys on, millaisia kausaalipäätelmiä tästä voi tehdä. On muistettava, että oppivelvollisuuden pidentäminen on vilahdellut koulutuspolitiikan agendalla myös 1970- ja 1990-lukujen alkuvuosina.

Kun raportissa siirryttiin käsittelemään korkeakoulutusta, arvelin jälleen tietäväni, mitä tuleman pitää. Kyllä vain. Raportissa todetaan heti aluksi, että vain neljännes toisen asteen koulutuksesta valmistuneista onnistuu jatkamaan korkeakoulutukseen heti valmistumisensa jälkeen. Suomessa hylätään joka vuosi 67 prosenttia hakijoista, kun OECD:n keskiarvo on 30 prosenttia. Seurauksena keskimäinen ikä, jolloin suomalaiset opiskelijat pääsevät korkeakoulutukseen ensimmäistä kertaa, on OECD-maiden korkein.

On hyvin ymmärrettävää, että Suomelle annetaan suositus, jonka mukaan siirtymistä toisen asteen koulutuksesta korkeakoulutukseen pitäisi helpottaa. Tämä olisi tehtävä esimerkiksi uudistamalla korkeakoulutuksen pääsykoejärjestelmää, joka on OECD:n mukaan yksi valikoiduimmista Euroopassa. Korkeakoulutuksen pääsykoejärjestelmän uudistamisen lisäksi raportissa esitetään korkeakoulutuksen kapasiteetin laajentamista ja opintotukijärjestelmän kehittämistä esimerkiksi vapauttamalla pienituloiset valmistuneet opintolainan takaisinmaksusta. Korkeakoulutuksen kohdalla tuntuu, että suositukset ovat jälkijättöisiä: opintotukijärjestelmä uudistettiin vuonna 2017, ja yliopistojen pääsykoeuudistus on parhaillaan toimeenpanovaiheessa.

Raportti piirtää suomalaisista tukijärjestelmistä kattavan kuvan: monenlaiset tuet ja palvelut auttavat nuoria kohtaamaan taloudellisia ja työmarkkinoiden haasteita. Kääntöpuolena ovat rakenteelliset ongelmat: sekavuus ja siiloutuminen. Tukijärjestelmä todetaan monimutkaiseksi ja hankalasti hallittavaksi. Erityyppisten etuisuuksien välillä ei ole suoraa yhteyttä, esimerkiksi tukijärjestelmien ja työvoimapalveluiden erillisyydestä ei nähtävissä aktivoivia toimenpiteitä.

Toimenpide-ehdotus on tässä kohdin selvä: Suomen on pyrittävä hyvin integroituihin tukiin ja palveluihin nuorille. Jää hieman tulkinnanvaraiseksi, miten tämä toteutettaisiin käytännössä. Edellisen hallituksen ajamalla SOTE-uudistuksella Suomi pyrki OECD:n tulkinnan mukaan luomaan läpinäkyvät markkinat terveys-, sosiaali- ja työllisyyssektoreille palvelujen tehostamiseksi sekä asiakkaan valinnanvapauden mahdollistamiseksi. Tämänkaltaisen reformin tarjoaminen mahdollisuuksia tukien ja palveluiden yksinkertaistamiseen mutta sisältää myös riskejä. Suositusten mukaan Suomen olisi mietittävä aluehallinnon uudistusta hajanaisuuteen ja aktivoi-

tiin liittyvien haasteiden ratkaisemisen näkökulmasta sekä tutkia muiden maiden kokemuksia julkisten terveys-, sosiaali- ja työllisyyspalveluiden ulkoistamisesta.

Jälkiviisaana saa pohtia, että uuden hallituksen ohjelman muotoilu uudesta maakuntamallista ilman erityistä valinnanvapautta on jonkinlainen kompromissi edellisten ja nykyisten hallituspuolueiden tavoitteiden sekä OECD:n suositusten välillä:

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksessa kootaan sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestäminen kuntaa suuremmille itsehallinnollisille alueille. Myös pelastustoimen järjestäminen siirretään maakuntien tehtäväksi. Itsehallinnollisia maakuntia on 18. – – Maakunnat tuottavat palvelut pääosin julkisina palveluina. Yksityinen ja kolmas sektori toimivat täydentävinä palveluiden tuottajina.

Lopputulos lukemastani on ristiriitainen. Yhtäältä on selvä, että neuvoja on pyydetty ja saatu, jotain ehkä pyytämättäkin. Toisaalta raportti ja sen suositukset eivät ole täysin itsestään selviä tai ennalta-arvattavia. Ne ilmentävät jonkinlaista monikerroksellisuutta ja -äänisyyttä. Rinteen, Niukon ja Hakan esittämä tulkintakehikko OECD:n vähittäisestä siirtymästä selkeän uusliberalistisista koulutus-, sosiaali- ja työvoimapolitiittisista painotuksista kohti jonkinlaista yhteiskunnan vakautta korostavaa ”sosioliberalismia” tuntuu edelleen relevantilta ja kehittelemisen arvoiselta.

Janne Varjo